

W. P. van den Brink & P. Koele, *Statistiek*. deel 1, *Datareductie*; deel 2, *Theorie*; deel 3, *Toepassingen*. Boom/Meppel, Amsterdam, resp. 1985, 1986 en 1987, 161 pp., 235 pp., en 225 pp., f 32,50, f 42,50 en f 41,-, ISBN 90-6009-641-X, 90-6009-668-1 en 90-6009-669-X.

In hun voorwoord vermelden de auteurs dat een van de motieven voor het schrijven van deze inleiding "... een gevoel van onvrede over de bestaande inleidingen in de statistiek" is geweest. Met het door hen geschreven leerboek streven de auteurs er naar studenten *inzicht* te verschaffen in statistische methoden, in plaats van een receptmatige "neem maar aan" aanpak te presenteren. Daarnaast wordt de statistiek zoveel mogelijk behandeld als een integraal onderdeel van het empirisch onderzoek. Dit in tegenstelling tot een geïsoleerde behandeling van statistische theorieën en methoden, zoals deze in sommige andere statistiekboeken wordt aangetroffen.

Hoewel de beoogde doelgroep niet expliciet wordt genoemd, blijkt uit de vele voorbeelden uit sociaal-wetenschappelijk onderzoek, dat le- en 2-jaars studenten in dit wetenschapsgebied in elk geval daartoe behoren. Ten aanzien van de vooronderstelde voorkennis wordt uitgegaan van "een redelijke kennis van de wiskunde op VWO-niveau".

Het totale statistiekkpakket valt uiteen in drie delen, waarbij de te behandelen stof in de gebruikelijke volgorde wordt aangeboden. In het *eerste deel* komt de beschrijvende statistiek aan de orde, zij het met aanmerkelijk meer diepgang dan over het algemeen in inleidende teksten gebruikelijk is. De statistische procedures worden niet plompverloren geïntroduceerd, maar eerst worden hun plaats en betekenis in verschillende onderzoekstypen (bijvoorbeeld toetsingsonderzoek, instrumenteel-nomologisch onderzoek, etc.) duidelijk gemaakt. Na deze plaatsbepaling komen onderwerpen als meten, frequentieverdelingen en grafieken, centrum- en spreidingsmaten, correlatie en regressie aan de orde. De degelijkheid van dit eerste deel komt in het bijzonder tot uiting in de hoofdstukken over correlatie en regressie. Wat ons in het hoofdstuk over correlatietechnieken vooral aanspreekt is dat naast een gedegen uiteenzetting over Pearson's *p*_{mc} ook serieus aandacht wordt besteed aan tal van andere correlatiecoëfficiënten, die vervolgens met elkaar worden vergeleken. Het betoeg over regressie is voor het niveau van een inleiding zeer compleet

te noemen. De klassieke inleidingen beperken zich veelal tot het behandelen van bivariate lineaire regressie. In dit werk vormt dit model veeleer een startpunt voor een verdergaande inleiding in regressieanalyse in ruimere zin, waardoor ook uitzicht wordt geboden op procedures als partiële correlatie, multiële regressie en niet-lineaire regressie.

In *deel 2*, met als titel "Theorie", wordt uitgebreid ingegaan op de fundamenten van de statistiek, te weten de kansrekening, verdelings-, schattings- en toetsingstheorie. De eerder genoemde "redelijke kennis" van de wiskunde blijkt bij de bestudering van dit tweede deel inderdaad geen overbodige luxe! Er wordt namelijk veel aandacht besteed aan de onderliggende wiskundige gedachtengang en de mathematisch-statistische uitwerking daarvan. Dit blijkt bijvoorbeeld in *hoofdstuk 8*, "Kansverdelingen", waarin een groot aantal speciale verdelingen van zowel discrete als continue kansvariabelen overzichtelijk wordt behandeld. In dit opzicht onderscheidt het boek zich gunstig van tal van andere statistiekinleidingen, waarin de nadruk ligt op de normaalverdeling, die nogal eens zonder nadere toelichting als *de* verdeling wordt geïntroduceerd.

De fundamentele en gedegen aanpak blijkt ook weer uit de introductie van toetsingsprocedures in hoofdstuk 11, waar de auteurs zich niet beperken tot de gangbare nulhypothese toetsing, maar daarnaast toetsingsprocedures bespreken volgens Neyman-Pearson en volgens het Bayesiaanse model. Ten aanzien van laatstgenoemde benadering stellen de auteurs zich overigens gereserveerd op.

In *deel 3*, "Toepassingen", worden de gangbare statistische analysetechnieken besproken. In eerste instantie komen parametrische technieken als variantie-analyse (zeer compleet, maar met relatief weinig aandacht voor interactie-effecten), toetsing van gemiddelden, varianties, correlaties, medianen en proporties aan de orde. In *hoofdstuk 17*, "Rangnummers", wordt een aantal klassieke verdelingsvrije toetsingsprocedures besproken. Daarbij wordt steeds gewezen op de parametrische equivalenten van de betreffende toetsen en wordt de asymptotische relatieve efficiëntie (ARE, alleen van belang bij zeer grote steekproeven onder de aangenomen verdelingsvorm) en de relatieve efficiëntie (RE) van diverse toetsen ten opzichte van elkaar bediscussieerd. Het hoofdstuk eindigt met een behandeling van de toetsingsprocedure van Friedman (in zekere zin het nonparametrische alternatief voor 2-factor ANOVA), waarbij ook de overeenkomst met de veel gebruikte concordantiecoëfficiënt van Kendall wordt toegelicht.

Ten slotte komen in *hoofdstuk 18*, "Ongeordend categorische data", allerlei varianten in de toepas-

sing van de chi-kwadraat toets aan de orde. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een uiteenzetting over een veel gebruikte overeenstemmingsmaat, Cohens Kappa.

We besluiten de bespreking van deze omvangrijke statistiek-inleiding met een poging tot evaluatie. Het boek is een zeer gedegen, complete en goed geschreven inleiding. Bovendien is elk hoofdstuk voorzien van diverse opgaven, waarvan de uitwerkingen aan het eind van elk deel overzichtelijk worden gepresenteerd. Het is echter de vraag of het niveau waarop het boek geschreven is – hoger dan op dit moment binnen het universitair onderwijs gebruikelijk – niet te hoog gegrepen is, op een moment dat de cursusduur in het WO met enkele jaren verkort is. Onze ervaring leert dat een inleiding als deze dan toch wat minder geschikt moet worden geacht als eerste kennismaking met de statistiek door studenten in de sociale wetenschappen. Dit geldt in het bijzonder met betrekking tot de stof die behandeld wordt in deel 2 en bepaalde onderdelen uit deel 3. Daarnaast veronderstellen de auteurs vrij veel wiskundige voorkennis, die bij veel studenten (in de sociale wetenschappen) niet aanwezig zal zijn. Docenten kunnen het boek echter uitstekend gebruiken bij het samenstellen van diverse pakketten "capita selecta". Daarnaast kan het boek bij uitstek diensten bewijzen bij het geven van meer geavanceerd onderwijs in het kader van vervolgcursussen.

Een andere vraag ten slotte is of het niveau waarop de statistiek in dit veelomvattende werk wordt geïntroduceerd *onredelijk* hoog moet worden genoemd. Wij hebben er geen moeite mee deze vraag met "neen" te beantwoorden. Op termijn leidt een gedegen kennis van het belangrijke "hulpmiddel" statistiek immers tot beter opgeleide studenten en dus uiteindelijk ook tot beter, d.w.z. degelijk en verantwoord uitgevoerd, sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Dat daaraan behoefte is lijkt geen twijfel.

L. W. C. Tavecchio
M. W. Vooijs

E. Kool, *Werken volgens plan in het speciaal onderwijs*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam, 1990, XIII + 251 pag.

Leerlingen die in het regulier onderwijs vastlopen, kunnen verwezen worden naar een school voor speciaal onderwijs, meestal voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (LOM) of een school voor moeilijk lerende kinderen (MLK). Eén van de typerende verschillen tussen deze scholen voor spe-

ciaal onderwijs en het regulier onderwijs is/zou moeten zijn, dat in het speciaal onderwijs gewerkt wordt met wat genoemd is handelingsplannen. Werken met handelingsplannen houdt in dat leerkrachten in principe per leerling een plan voor het onderwijs opstellen en dat plan op grond van het functioneren van de leerling regelmatig evalueren en zodig herzien. Uit de formulering hiervoor is al duidelijk dat het werken met handelingsplannen nog niet overal even goed van de grond komt. In diverse studies is dat in de afgelopen jaren aangetoond. De hoofdvraagstelling achter het onderzoek van Kool, namelijk op welke wijze kunnen leerkrachten ondersteund en begeleid worden bij het werken met handelingsplannen, is in dat licht bezien zeker actueel en relevant.

Een complicerende factor hier is dat Kool het in de vraagstelling wel heeft over 'individuele planingsprocedures' en dan lijkt te refereren aan het werken met handelingsplannen, maar daarvoor niet echt kiest. Ook de planning op schoolniveau, het schoolwerkplan, is regelmatig onderwerp van onderzoek in Kools studie. Deze boekbespreking wordt zo veel mogelijk beperkt tot wat me de kern van het proefschrift lijkt: het werken met handelingsplannen.

Kool werkt dit thema uit naar een aantal meer concrete vragen, te weten: naar het effect van het volgen van de leerlingvorderingen door de leerkracht op het werken met handelingsplannen, naar de rol van de begeleiding bij het werken met handelingsplannen en naar het effect op leerkracht en leerlingen van het werken met handelingsplannen. Kool maakt het de lezer niet echt gemakkelijk door die drie vragen op pagina 26 tot 28 weer uit te werken in series subvragen die elk weer in één of meerdere van de 'procedures' (eigenlijk: deelonderzoeken) aan de orde komen. Het onderzoek is uitgevoerd op twee scholen, een geïntegreerde LOM/MLK-school en een MLK-school en heeft zich uitgestrekt over een periode van 4,5 jaar.

Kool heeft in de twee betrokken scholen het groepsgewijs schoolonderzoek geïntroduceerd: een half-jaarlijkse afname van een aantal toetsen voor de schoolse vakken. Die afname is een paar jaren volgehouden op beide scholen en Kool was geïnteresseerd in de vraag of de herhaalde 'objectieve' gegevens van de vorderingen van de leerlingen zouden resulteren in een adequater beeld van de leerlingen bij de betrokken leerkrachten en of dat eventueel adequater beeld ook zou leiden tot een meer op de mogelijkheden van de leerlingen toegesneden planning en onderwijsaanbod. Immers, als dat zo zou zijn, is een regelmatige evaluatie een belangrijk hulpmiddel voor het verbeteren van de kwaliteit van handelingsplannen en daarmee van het onderwijs. De herhaalde afname van het GSO bij twee keer zeven leerkrachten leidt inderdaad tot een adequater leerlingbeeld bij de leerkrachten en – in wat mindere mate – ook tot een meer toegesneden onderwijsaanbod. De invloed van de GSO-afnames

op de kwaliteit van de gemaakte handelingsplannen valt tegen. Leerkrachten blijven de keuze van de aanpak moeilijk vinden en dat onderdeel blijft in de handelingsplannen dan ook onderbelicht. Wel constateert Kool een ontwikkeling in het planmatig handelen van de leerkrachten: leerkrachten denken meer in doelstellingen en volgen de vorderingen van de leerlingen intensiever.

In de volgende deelonderzoeken komt de handelingsplanning voor subgroepen leerlingen aan de orde. Het verschil met de vorige plannen is dat er begeleiding bij het opstellen betrokken is, dat het gaat om leerlingen met een bijzondere problematiek en dat er meer informatie dan alleen het GSO benut wordt. In een periode van een half jaar wordt met twaalf leerkrachten van de twee scholen een aantal begeleidingsgesprekken over de vorderingen van en de planning voor de leerlingen gevoerd. Uit de analyse van de inhoud van de begeleidingsgesprekken blijkt dat de leerkrachten vooral behoefte hebben aan begeleiding bij het selecteren en interpreteren van aanvullende gegevens over het functioneren van de leerlingen, bij het formuleren van de leerdoelen en bij het op schrift stellen van de verdere aanpak van een leerling in het handelingsplan. De met behulp van de begeleiding opgestelde handelingsplannen zijn wel verder uitgewerkt dan de in de eerdere deelonderzoeken aangetroffen handelingsplannen. Dat kan als effect van de begeleiding beschouwd worden. Verder blijken de leerlingen zich in deze fase van begeleid planmatig werken sneller te ontwikkelen. Of dat nu ook een effect van de begeleiding is, blijft onduidelijk.

Het hier besproken onderzoek naar het effect van de begeleiding bij het werken met handelingsplannen is in één van de scholen verder uitgebreid: over een langere periode en gericht op meer vakken. Deze uitbreiding levert niet echt andere informatie op, zij het dat Kool op grond van deze gegevens concludeert dat leerkrachten lange tijd begeleiding bij het maken van handelingsplannen (en dan vooral het onderdeel methodiek) nodig blijven hebben.

De hier gegeven samenvatting van Kools bevindingen is vergeleken met het proefschrift zeer globaal. Kool brengt in de tekst allerlei nuanceringen, preciseringen en detailleringen aan. De kracht hiervoor gepresenteerde conclusie dat leerkrachten veel begeleiding nodig blijven hebben bij het onderdeel methodiek bijvoorbeeld, werkt Kool uit naar een onderscheid in: tijdelijk, vrij lang en zeer lang behoefte aan begeleiding, naar begeleiding bij het opstellen en het bespreken van een plan, naar verschillen tussen de deelonderzoeken, enz. Het proefschrift doet zeer nauwgezet verslag van alle data die verzameld zijn en in die verslaggeving verdwijnt de aandacht voor het eenvoudigweg beantwoorden van de oorspronkelijke vragen. Al die detailleringen maken het proefschrift niet alleen moeilijk te lezen, maar bemoeilijken ook de integratie van bevindingen en het trekken van conclusies. Een bijkomend

probleem hier is dat de grote hoeveelheid gegevens verzameld is op twee scholen, vijftien leerkrachten en enkele begeleiders en met een onderzoeksopzet die tijdens de onderzoeksperiode nogal eens gewijzigd is. Ook dat maakt het noch voor de onderzoeker noch voor de lezer eenvoudiger om tot verdedigbare conclusies te komen.

Resumerend: in het opzetten en uitvoeren van dit onderzoek is veel energie en tijd geïnvesteerd. Er is zo nauwgezet verslag van gedaan dat de kern van Kools betoeg moeilijk te volgen is en onduidelijkheid ontstaat omtrent de opbrengst van het onderzoek. Dat beperkt de gebruiksmogelijkheden van dit onderzoek behoorlijk. Zo bezien lijkt het op het werken met handelingsplannen in veel scholen voor speciaal onderwijs: heel veel geïnvesteerde energie en toch moeilijk te gebruiken.

S. J. Pijl

J. D. Imelman e.a., *Cultuurpedagogiek*, Martinus Nijhoff, Leiden/Antwerpen, 1990, 106 pag., f 18,75, ISBN 90-6890-337-3.

Met het vertrek van A. J. Beckman en de komst van J. D. Imelman is het aanzien van de Theoretische en Historische Pedagogiek aan de Universiteit van Utrecht drastisch veranderd. Zowel de personele samenstelling als de aard van het onderzoek heeft een ware metamorfose ondergaan. De nieuwe groep vaart niet langer onder de vlag van de fenomenologie maar bedrijft naar eigen zeggen *cultuurpedagogiek*. Dat is althans de titel van een eerste gemeenschappelijk product, een boekje met een zestal afzonderlijke bijdragen van de leden van de pas geboren onderzoeksgroep.

Het boekje opent met de inaugurele rede van Imelman. Centraal in zijn betoeg staat het gegeven dat de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, inclusief die van de pedagogiek, de buiten-wetenschappelijke wereld binnendringen en soms zelfs complete praktijken genereren. Een dergelijke 'cultuurscheppende functie' van de wetenschappen is bepaald niet zonder gevaren, vooral niet wanneer de producten van de wetenschap ondeugdelijk zijn of als objectieve zekerheden worden opgevat. Om deze gevaren te bestrijden wijst Imelman op het belang van cultuurhistorisch en kenritisch onderzoek. Deze twee vormen van onderzoek, zowel het verhelderen van de cultuurhistorische bepaaldheid van sociaal-wetenschappelijke kennis als het zichtbaar maken van kentheoretische en methodologische problemen, zijn van node om de producten van (pedagogisch) onderzoek 'te relativeren en te bekritisieren'.

Beide vormen van onderzoek, en dan vooral de kenkritische variant, worden door Imelman toege-

licht aan de hand van enkele voorbeelden. Met name het sciëntisme, de ontwikkelingsstheorie (de Piaget-traditie) en de geesteswetenschappelijke pedagogiek moeten het ontgelden. Ook deze drie 'paradigma's' hebben zo hun sporen nagelaten in de buiten-wetenschappelijke praktijk. Spijtig genoeg, vindt Imelman. Want alle drie genoemde tradities worden gedragen door de 'ondeugdelijke fictie' van het vooruitgangsgeloof, inclusief het daarmee verweven optimisme en de pretentie van universele inzichten. Daartegenover plaatst Imelman een zeker relativisme, waarin de nadruk wordt gelegd op de betrekkelijkheid en historiciteit van culturele uitingen, met inbegrip van wetenschappelijke theorieën en procedures.

Imelman, dat moet worden toegegeven, is een gedreven onderzoeker die de pedagogiek een warm hart toedraagt. Het probleem is evenwel dat onder zijn enthousiaste gewicht de aangesneden onderwerpen hoegenaamd worden plat gewalst. Nuance en analyse, zorgvuldige argumentatie en subtiele verheldering – daar vinden we weinig van terug. En, wat erger is, soms wordt ook onvoldoende recht gedaan aan bestreden posities. Kenkritische analyse, aldus Imelman, is bedoeld om 'ondeugdelijke ficties' aan de kaak te stellen. Maar zijn analyse van bijvoorbeeld de ontwikkelingstheorie creëert zelf ondeugdelijke ficties. Dat alles neemt echter niet weg dat zijn pleidooi om de 'culturele rol' van pedagogisch onderzoek kritisch te begeleiden onze ondersteuning verdient.

Op de achterzijde van het boekje staat vermeld dat de overige bijdragen 'werden geschreven rond de inaugurele rede van Jan Dirk Imelman'. Bleeker en Mulderij schrijven over de geldigheid van inzichten die verworven zijn met behulp van leefwereldonderzoek, over de integratie van kinderen uit het speciaal onderwijs in het basisonderwijs, en over de wijze waarop de samenleving tegen gehandicapten aankijkt. Losse onderwerpen, met als, rode draad de toespitsing op motorisch gehandicapte kinderen. In het opstel van Levering staat de problematische wetenschappelijke status van de pedagogiek centraal. Als ik het goed heb gevolgd, zoekt hij de oorzaken van deze problematische status in overspannen praktische pretenties, in de neiging tot verval in kitscherige beschrijvingen, alsmede in de dominantie van het natuurwetenschappelijk model. Het artikel van Meijer handelt over de zogenaamde kloof tussen alfa's en bèta's. Zij probeert een antwoord te vinden op de vraag wat die kloof nu precies inhoudt en biedt een kritische bespreking van alternatieve pogingen tot overbrugging. Steeds is daarbij haar invalshoek het pedagogische vraagstuk van de eenheid van de algemene vorming. Van der Ploeg behandelt verschillende funderingen van het zogeheten ouderrecht, dat wil zeggen het recht van ouders om hun kinderen naar eigen goeddunken op te (laten) voeden. Het ouderrecht is volgens hem een vrijheidsrecht dat geworteld is in waarden als autonomie en redelijkheid. Het is deze fundering die, paradoxaal

genoeg, het ouderrecht tegelijk van duidelijke grenzen voorziet. In het laatste artikel bespeurt Rang de opkomst van een opmerkelijk modern pedagogisch probleembesef in de eerste decennia van de Republiek. Dit inzicht doet haar twijfelen aan de stelling van Sather dat in perioden van godsdienstige spanningen de opvoeding wordt gekenmerkt door excessieve discipline, alsmede aan de stelling van Pollock dat een empathische houding tegenover kinderen een bovencultureel verschijnsel is.

Het is zeker de moeite waard om kennis te nemen van de inhoud van dit boekje. Vooral de laatste drie artikelen vind ik interessant en van goed niveau. Waar ik echter vooral mee zit is de titel van het boek. Door de verschillende bijdragen samen te voegen onder de noemer 'cultuurpedagogiek' wordt een eenheid gesuggereerd die in feite niet wordt waargemaakt. Daarvoor zijn zowel de onderwerpen als de wijzen van benaderen te heterogeen. Het is van tweeën één: of men beschouwt alle opgenomen artikelen als cultuurpedagogiek, met als gevolg dat nagenoeg de hele pedagogiek voor deze kwalificatie in aanmerking komt; of men geeft een specifieke definitie van 'cultuurpedagogiek', met als resultaat dat lang niet alle bijdragen onder deze noemer zijn onder te brengen. Beide opties leiden tot dezelfde conclusie: van een echte onderscheiden eenheid is geen sprake.

De achterliggende vraag is natuurlijk wat nu precies onder 'cultuurpedagogiek' moet worden verstaan. Een duidelijke definitie of een zorgvuldige typering is nergens in het boekje te vinden. Al lezende heb ik drie verschillende interpretaties kunnen reconstrueren. Ten eerste wordt cultuurpedagogiek soms uitgelegd in termen van een specifiek *object van onderzoek*, namelijk de verbanden tussen pedagogiek en opvoeding enerzijds, en allerlei (andere) aspecten van de cultuur anderzijds. Grof gezegd stemt deze interpretatie overeen met Imelmans opmerkingen over cultuurhistorisch onderzoek. Ten tweede wordt cultuurpedagogiek soms opgevat als een bepaalde *pedagogische theorie*, waarbinnen de opvoeding wordt begrepen als initiatie in of overdracht van cultuur. Deze zienswijze correspondeert met de zogenaamde triadische pedagogiek, waarin de vraag naar de leerstof ('culturele stof') centraal staat. En ten derde wordt cultuurpedagogiek soms verbonden met een specifieke *doelstelling*, namelijk het ondergraven van zekerheden en het stellen van kritische vragen, vooral in verband met de 'culturele rol' van de pedagogiek. Binnen deze interpretatie wordt een intrinsieke band gesmeed tussen cultuurpedagogiek en een zeker relativisme.

Wat ik, met andere woorden, node heb gemist is een heldere en uitgewerkte omschrijving van 'cultuurpedagogiek', alsook een plaatsbepaling van de afzonderlijke bijdragen daarbinnen. Maar misschien mogen we dat eigenlijk nog niet verwachten van een veelbelovende onderzoeksgroep die net de startbaan heeft verlaten.

J. W. Steutel

Redactioneel

Op 27 december 1990 overleed Professor Dr. K. Rijdsdorp, emeritus-hoogleraar in de wetenschap van de lichamelijke opvoeding.

Hij was een groot aantal jaren lid van de redactie en de redactieraad van ons tijdschrift. De redactie denkt in dankbaarheid het vele werk dat hij voor Pedagogische Studiën heeft verricht.

Conferentie Sectie Klinische- en Orthopedagogiek NVO

De sectie klinische- en orthopedagogiek van de NVO organiseert op 12 april 1991 voor leden en belangstellenden een studiedag met als titel: Het jonge kind in ontwikkeling.

Voor inlichtingen en inschrijving kan men zich wenden tot het secretariaat van de NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht, tel.: 030-322407.

Congres Attaining Functional Literacy

Op 10 en 11 oktober 1991 wordt aan de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg een internationaal congres gehouden onder de titel: Attaining functional literacy: a cross-cultural perspective. De organisatie is in handen van het Werkverband Taal en Minderheden van de Faculteit Letteren van de KUB in samenwerking met de Nederlandse Nationale Commissie van de UNESCO.

Een brochure met nadere informatie en inschrijvingsformulier kan worden aangevraagd bij mevrouw C. Barbé of Dr. L. Verhoeven, Faculteit Letteren, Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, tel.: 013-662668/662/663.

Inhoud andere tijdschriften

Comenius

10e jaargang, nr. 4, 1990

Themanummer Jeugdonderzoek in ontwikkeling

Jeugdonderzoek in ontwikkeling. Inleiding op het thema, door F. van Wel, D. van Damme, W. Meeus, S. Miedema en Q. Raaijmakers

Moderne jeugd tussen verwildering en emancipatie. Pedagogiek en modernisering, door K. Bakker

De vele gezichten van de dialoog. Communicatie als ideaal van pedagogiek en jeugdwerk: 1965-1975, door Y. te Poel

Hell's Angels in Nederland: motor van jeugdculturele emancipatie? door J. L. Hazekamp

De jeugdfase binnen 'het levensperspectief' van jongeren, door E. van Rooijen en H. Guit

Flexibiliteit en stress. Jongeren met een problematische intrede in een beroepsloopbaan, door Y. Kops
Jongeren, arbeid en beroepskeuze. Enkele onderzoeksgegevens, door F. Meijers

Inter- en intragenerationele waarneming van ouderen en jongeren, door G. Maassen en M. de Goede
Jeugdcentrisme, 'parent-peer conflict' en persoonlijke netwerken, door Q. Raaijmakers, W. Meeus en W. Vollebergh

Over jeugd, burgerlijkheid en conservatisme. Kanttekeningen bij Jeugd '87 en '89, door W. Meeus
Maalstroom. Adolescenten, TV en gedrukte media, door T. ter Bogt

Smaken verschillen. Jongeren over muziek, boeken en films, door F. van Wel en D. van der Gouwe

Pedagogisch Tijdschrift

15e jaargang, nr. 6, 1990

Tweetalig onderwijs voor jonge Marokkaanse kinderen in het basisonderwijs: een replicatie-onderzoek, door E. Wagenaar en E. Scholte

Interne begeleiding van onderwijsvernieuwing: begeleidingsactiviteiten van schoolleiders in het Vernieuwd Lager Onderwijs (V.L.O.), door Ch. van der Perre

Het rekenen van jonge migrantenkinderen in het Vlaams Lager Onderwijs, door A. Pauwels, L. Verschaffel en P. Poelmans

Sociaal milieu en etnische herkomst als verklaring voor verschillen in onderwijspositie, door G. Driessen

De ISIP-reeks besproken, door W. van Wijlick

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
15e jaargang, nr. 6, 1990

De meerwaarde van een goede probleemaanpak, door M. V. J. Veenman en J. J. Elshout
Het gebruik van kleurendruk bij zoektaken in schriftelijk studiemateriaal, door B. H. A. M. van Hout-Wolters en W. M. J. Kerstjens
Sekseverschillen in ruimtelijke vaardigheid: andere ervaringen? door M. Taal
Notities en Commentaren
Variatie in schoolgemiddelden op de CITO-eindtoets basisonderwijs, door Th. A. van Batenburg

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
30e jaargang, nr. 1, 1991

Gezinsbelasting en hulpverlening aan gezinnen I: Een model voor gezinsbelasting ten gevolge van een problematische opvoedingssituatie, door P. M. A. Wels en L. M. H. Robbroeckx
Vigilante besluitvorming bij residentiële opname van jeugdigen: een werkmodel, door E. J. Knorth
Afrekenen met problemen bij optellen en aftrekken: dankzij of ondanks de rekenman? door J. E. H. van Luit en C. W. Compagnie-Rietberg
Het gure onderzoeksklimaat in Nederland, door J. D. van der Ploeg

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
30e jaargang, nr. 2, 1991

Gezinsbelasting en hulpverlening aan gezinnen II: De constructie van de Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedingssituatie (NVOS), door P. M. A. Wels en L. H. M. Robbroeckx
Hulpverlening bij psychosociale (gedrags) problematiek. Een voorstel voor een sociaal ecologische benadering, door E. M. Scholte
Over de grens van regulier en speciaal onderwijs. Een vergelijkend onderzoek naar de organisatie van het speciaal onderwijs in een zevental landen, door J. Rispens, C. J. W. Meijer en S. J. Pijl

Ontvangen boeken

- Dam, G. ten, M. Urlings, M. Volman, *Sekseverschillen in het onderwijs*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1991, f 42,50.
Dijkstra, S., H. P. M. Krammer, J. M. Pieters (Red.), *De onderwijskundig ontwerper*. Liber amicorum Prof. Dr. E. Warries. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1991, f 49,50.

- Doornbos, K. e.a., *Samen naar school. Aangepast onderwijs in gewone scholen*. Uitgeverij Intro, Nijkerk, 1991, f 27,50.
Hoeven- van Doornum, A. A. van der, *Effecten van leerlingbeelden en streefniveaus op schoolloopbanen* (dissertatie). Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen, 1990, f 42,50.
Kuyk, J. J. van, J. F. M. Claessen (red.), *De grensverleggende basisschool*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1991, f 49,50.
Linden, F. J. van der, *Adolescent lifeworld. Theoretical and empirical orientations in socialization processes of Dutch youth* (dissertatie). Swets & Zeitlinger, Lisse, 1991, f 44,50.
Mooij, T., *Schoolproblemen van hoogbegaafde kinderen*. Uitgeverij Coutinho, Muiderberg, 1991, f 29,50.
Peschar, J. L., *Social reproduction in Eastern and Western Europe*. Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen, 1990, f 47,-.
Reitsma, P. & L. Verhoeven (Eds.), *Acquisition of reading in Dutch*. Foris Publications Holland, Dordrecht, 1990, f 52,-.
Ronteltap, C. F. M., *De rol van kennis in fysiotherapeutische diagonalistiek* (dissertatie). Uitgeverij Thesis, Amsterdam, 1990, f 39,50.
Thomassen, A. J. W. M., L. G. M. Noordman, P. A. T. M. Eling (red.), *Lezen en begrijpen. De psychologie van het leesproces* (2e herziene druk). Swets & Zeitlinger, Lisse, 1991, f 57,50.
Veer, A. de, *Parental disciplinary strategies and the child's moral internalization* (dissertatie). Katholieke Universiteit Nijmegen, 1991.
Zon, W. van (red.), *Volwasseneneducatie. Terreinverkenning en methodische uitgangspunten van de basiseducatie*. Bohn, Stafleu Van Loghum, Houten, 1990, f 52,50.